

ADVENT U TRADICIJSKOJ KULTURI SPLITA I OKOLICE

INA KEDŽO
Filozofski fakultet Split
Poljička cesta 35
HR-21000 Split
ikedzo@ffst.hr

UDK 398.332.41
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 25.02.2022.
Prihvaćeno/Accepted: 11.03.2022.

Advent ili došašće je vrijeme priprave za Božić. Sastoji se od četiri nedjelje koje simboliziraju četiri tisućljeća do Isusovog dolaska.

Prva nedjelja adventa je nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije (30. studenog). Vjernici se u tom razdoblju duhovno i tjelesno pripremaju za doček Isusovog rođenja.

Značajniji spomendani u adventu su: sv. Barbara, sv. Nikola, Bezgrješno začecje, sv. Lucija, sv. Toma i, u folklornom smislu najbogatiji, Badnjak.

Sveta Barbara smatra se zaštitnicom od nagle smrti, od groma, od požara i od groznice te je zaštitnica: rudara i svih radnika koji obavljaju radove opasne po život, topnika i vojnika, a slavi se 4. prosinca. Spomendan svetog Nikole je 6. prosinca, jedan od djeci najdražih dana u godini. Osim što je zaštitnik mnogih gradova širom svijeta, smatra se i zaštitnikom djece, pomoraca, djevojaka, siromaha, studenata, putnika, zatvorenika, trgovaca, ribara i trgovaca. Na blagdan Bezgrješnog začecja, 8. prosinca, prisjećamo se važnosti Isusove majke, Blažene Djevice Marije, sačuvane od istočnog grijeha. Iako donosi siromašnije darove od svetog Nikole, 13. prosinca, spomendan svete Lucije, također je radostan dan za djecu. Sveta Lucija zaštitnica je slijepih, očiju i vida. Sveti Toma, jedan od Isusovih apostola slavi se 21. prosinca. Dan prije Božića je Badnjak, dan nade, iščekivanja i topline jer se uskoro rađa Isus.

Uz adventske blagdane vezuju se različita vjerovanja i običaji. Split i njegova okolica bogata su riznicom sačuvanih običaja, bilo u izvornom ili ponešto moderniziranom obliku. Različita mjesta splitske okolice imaju svoje vlastite adventske običaje koji su u mnogočemu slični, a najviše u tome da ih karakterizira radost i nada zbog dolaska Spasitelja.

Ključne riječi: *advent, priprava, molitva, spomendani, okolica Splita*

UVOD

Prva nedjelja koja je najbliža spomendanu sv. Andrije Prvopozvanog početak je adventa i početak liturgijske godine. Četiri su nedjelje u adventu. U adventskom vremenu narod se raduje i pripravlja za najradosniji kršćanski blagdan Božić. Najvažniji ukras u kršćanskim kućama za vrijeme adventa je adventski vijenac s četiri svijeće čiji okrugli oblik predstavlja vječnost. Vjernici poste, mole se, odlaze na mise zornice, pomažu potrebitima. Tradicionalno se ne održavaju svadbe niti velika veselja, osim na blagdan Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije. U hrvatskoj tradiciji masovne svadbe su se odvijale na spomendan sv. Katarine Aleksandrijske 25. studenoga pa tako postoji narodna izreka da *sveta Kata zavežuje, a sveti Andrija potvrđuje*.¹ U adventu kršćani posebno štiju spomendane: sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije, sv. Lucije i sv. Tome.² Uz te spomendane vezuju se koledarski ophodi, obredi, divinacije.

Liturgijska boja je ljubičasta, osim treće nedjelje došašća (tzv. *Radosna nedjelja*) kada se može obući i roza. U misama na nedjelje došašća ne govori se *Slava*.

Sveta Barbara

Sveta Barbara, jedna od četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji, štovana je u istočnoj i zapadnoj crkvi. Različiti izvori donose različito mjesto njezinog rođenja. Kao mjesto rođenja najprihvaćenija je Nikomedija, današnji Izmir u Turskoj, a spominju se još i Heliopolis u Egiptu i Nikozija u Maloj Aziji. Također, u stručnoj i znanstvenoj literaturi različita su mišljenja o vremenu u kojem je živjela. Najčešće se navodi da je živjela u 3. stoljeću, a mučeničku smrt podnijela oko 306. godine.

Kult svete Barbare je nedovoljno istražen u znanstvenoj i stručnoj literaturi. Marko Dragić u svom radu *Kult svete Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata* navodi da je sveta Barbara višestruka zaštitnica i to: od nagle i nepripravne smrti, od groma, od požara i od groznice te zaštitnica: rudara, radnika koji obavljaju radove

¹ Kazivačica je Vera Medić, rođena Duvnjak 1933. godine u Blatu na Cetini. Nakon udaje živi u Docu Donjem. Majka je četvero djece.

² Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414.

opasne po život, topnika i vojnika.³

Budući da nemamo dovoljno pouzdanih podataka o životima mučenika i mučenica, oslanjamo se na legende i predaje. Marko Dragić iznosi priču o Barbarinom životu i mučeništvu.

Barbara je rođana u 3. stoljeću u Nikomediji u Maloj Aziji, današnjem Izmiru. Bila je kćer bogatog trgovca purpustom, Dioskora. Budući da je bila iznimno lijepa, otac ju je zatvorio u visok i jak toranj da je sačuva od prosaca. Otac je, zatim, otišao u daleku zemlju gdje je dugo boravio, a Barbara je, u međuvremenu, zavoljela i prihvatila kršćanstvo. Po njezinoj zapovijedi napravljen je još jedan prozor na tornju te križ od mramora koji je i danas na tom mjestu. Barbara je blagoslovila križ vodom s vrela i voda je na tom vrelu čudotvorna. Prema predajama, mnogi bolesni su ozdravili na tom vrelu. Kad se Barbarin otac vratio i vidio njezinu ljubav prema kršćanstvu, pobijesnio je i htio je pogubiti mačem, ali Djevica Marija ju je čudesno prenijela u planinu. Marko Dragić navodi da postoje i drugačije verzije Barbarinog bijega. Prema drugoj legendi, zidovi su se rastvorili i Barbara je pobjegla u šumu, a prema trećoj, pred Barbarom se otvorila stijena u koju se sakrila.⁴

Otac ju je pronašao i doveo pred suca. Barbaru su mučili, ali u zatvoru, u ponoć joj se ukazao Gospodin rekavši joj da će na nebu biti nagrađena za svoje muke. Mučili su je danima, a na kraju ju je pobio otac na planini. Kad je sišao s planine, pogodio ga je grom te je od njega ostao samo pepeo. Plemenit čovjek Valentin tijelo mučenice je položio u grob kojemu su mnogi hodočastili tražeći utjehu. Vjeruje se da relikvije u crkvi Svetog Vladimira u Kijevu pripadaju svetoj Barbari.⁵

U našoj tradicijskoj kulturi, kada joj se obraćamo za zaštitu od nagle i nepripravne smrti, molimo:

Sveta djevice Barbaro!

³ Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, str. 141-163. navesti točnu str.

⁴ Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

⁵ Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

*Kada si svjedočila
za svetu vjeru Isusovu svojom krvlju,
onda ti je premilostivi Isus obećao
da će oni koji te zazivaju u pomoć,
biti oslobođeni od nagle
i nepripravne smrti.
Učini, dakle, pomoćnice moja,
da se Isus spomene
prolivenne djevičanske krvi
i žarke ljubavi tvoje
te po dobrotivom obećanju svojem
ne dopusti da duša moja izađe iz tijela
prije nego se očisti pravom ispovijedi
i Presvetim se Oltarskim sakramentom
okrijepi za put u vječnost.⁶*

Sv. Barbara kao zaštitnica rudara spominje se u srednjem vijeku, a njezin kult kao zaštitnice rudara u Hrvatsku je došao iz Austrije i Njemačke. U mjestu Rudama rudnik je nazvan „Sveta Barbara“. Prije ulaska u rudnik na Medvednici rudari su odlazili u kapelicu sv. Barbare (danas kapelica sv. Jakova) pomoliti se. Svetici su se molili:

*Dok se spuštam u tamnu utrobu zemlje,
zaklinjem te, o slatka Barbaro,
da me čuvaš od zala,
jer ne bi me sretnim učinilo,
nezvanim ući u Božju prisutnost..*

Po sretnom izlasku iz rudnika rudari su svetici molitvom zahvaljivali.⁷

Uspomena na svetu Barbaru nije nestala ni u protestantskim zemljama iako oni zaziru od štovanja svetaca. Sa spomendanom sv. Barbare, 4. prosinca povezani su adventski običaji. U nekim krajevima se stavlja pšenica u tanjuriće koja, kad

⁶ Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

⁷ Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

prokljuje, postaje božićni ukras. Drugdje pšenicu siju tek devet dana poslije, na blagdan sv. Lucije.

U zemljama njemačkog govornog područja na blagdan sv. Barbare grančica trešnje se stavi u vodu u nadi da će procvjetati za Božić. Ako grana procvjeta, vjeruje se da će se u tom domu udati djevojka.⁸

Budući da legenda kaže kako joj je vlastiti otac odrubio glavu, na blagdan sv. Barbare nisu preporučeni radovi na zemlji.

„U samostanu na Korčuli i u Zagrebu se držimo toga da, ako je moguće, toga dana ne kopamo i ne radimo nikakve druge poslove u vrtu.“⁹

Za dubrovački kraj karakteristično je kuhanje variva koje se naziva „vara“. Vara je simbolizirala obilje u godini koja slijedi. Stoga se gledalo s koje će strane provrijeti, a prema tome se proricao urod. Kad bi provrijela strana od mora, značilo je da će biti obilje ribe, a ako bi provrijela s one strane na kojoj je polje, tumačilo se da će urod biti dobar.¹⁰

„Starije sestre iz samostana u Korčuli dan uoči Svete Barbare pripreme žitarice za sočivo koje će sutra kuhati. Stavi se u zdjelu s vodom da nabubri preko noći i kuha se sutradan. Stave razne vrste koje imaju tada u kuhinji, leću, slanutak, ječam, proso itd. Mi mlađe jedemo to ako nam se sviđa, ali ne držimo se strogo tog običaja.“¹¹

„Prema legendi, Barbara je prije pogubljenja molila za spas svakog krćanina koji se sjeti Kristove muke i njezina mučeništva. Nebo je potvrdilo da će molitva mučenice Barbare biti uslišana. Stoga se u ikonografiji sv. Barbara prikazuje s kaležom i hostijom – simbolima sakramenta euharistije.“¹²

⁸ Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

⁹ Kazivačica je sestra Mirjam Peričić. Rođena je 1982. godine kao Marina Peričić. Trenutno živi u dominikanskom samostanu u Zagrebu. Po zanimanju je magistra psihologije.

¹⁰ Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina 3 (3) Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, Zadar 2015.

¹¹ Kazivačica je spomenuta sestra Mirjam Peričić.

¹² Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

Sveti Nikola

Sveti Nikola rođen je u Maloj Aziji, u pokrajini Liciji u 3. stoljeću. U svom životu uvijek se borio protiv nepravde i za ljubav prema bližnjemu. Prema narodnom vjerovanju činio je mnoga čuda te je danas zaštitnik djece, pomoraca, djevojaka, siromaha, studenata, putnika, zatvorenika, trgovaca, ribara, trgovaca te mnogih gradova širom svijeta. Smatra se da je rođen 268. godine.¹³

*Pokopan je u Myri gdje se i danas nalazi njegov sarkofag. Zbog turskih osvajanja tijelo mu je 1087. godine preneseno u talijanski grad Bari gdje mu je papa Urban II. Posvetio kriptu u novosagrađenoj bazilici. Relikvije svetog Nikole čuvaju se pod kriptom te bazilike. Stoga se sveti Nikola naziva i Barijski.*¹⁴

Svetog Nikolu štuje se u mnogim zemljama te se njegov kip nalazi u crkvama mnogobrojnih luka diljem svijeta. Spomendan mu je 6. prosinca te roditelji, prema ustaljenom običaju, na taj dan darivaju djecu. Ta tradicija korijene pronalazi u sljedećoj legendi.

Pokraj kuće svetog Nikole živio je čovjek koji je imao tri kćeri. Kako je izgubio cijelo svoje bogatstvo, našao se u neprilici da svojim kćerima neće imati što dati za miraz. U takvoj situaciji donio je lošu odluku da trguje ljepotom svojih kćeri. Djevojke, prestrašene tom njegovom odlukom, odlučile su se moliti Bogu da ih spasi od očeve nepromišljene odluke. Sveti Nikola je doznao za očevu odluku te je odlučio pomoći djevojkama na način da zlatnike umotane u platno ubaci kroz prozor u kuću po noći. Otac djevojaka se začudio, ali i obradovao te je zlatnike iskoristio za miraz najstarije kćeri. Isti događaj dogodio se i prije udaje druge djevojke pa je mogao pretpostaviti da će se dobrotvor pojaviti da spasi čast i najmlađe kćeri. Otac je odlučio nekoliko noći probdjeti i sačekati budan ne bi li vidio tko ostavlja zlatnike. No, Nikola je primijetio da ga otac čeka pa je odlučio popeti se na krov i ubaciti zlatnike kroz dimnjak. Kako su se na otvorenom ognjištu sušile čarape, zlatnici su upali u njih te od tuda dolazi običaj da se djeci, na dan Svetog Nikole, darovi

¹³ Marko Dragić, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42

¹⁴ Marko Dragić, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42

stavljaju u čarape ili čizmice.¹⁵

Prikazuje ga se kao biskupa, najpoznatija oznaka su mu tri kese sa zlatnicima ili tri zlatne kugle kao spomen na njegovo dobročinstvo. Ponekad se prikazuje sa sidrom ili lađom u pozadini kao zaštitnik mornara. Kao zaštitnik male djece prikazuje se u prizoru kako mu malo dijete ljubi ruku.

Branka Vojnović Traživuk u svom radu navodi da je praksa darivanja djece na blagdan Svetog Nikole u Velom Varošu, koji je početkom 20. stoljeća bio težačko predgrađe Splita, započela iza Prvoga svjetskog rata.¹⁶

U Splitu je običaj da večer prije blagdana sv. Nikole djeca očiste i pripreme čizmice te ih stave na prozor ili pokraj vrata.

„Posebna radost, ali i odgovornost je bila čistiti čizmice za svetog Nikolu. Mama bi nam uvijek govorila da očistimo obje i obje stavimo pokraj vrata od sobe. Kasnije su se počele prodavati razne čarape za sv. Nikolu pa bismo nekad, u novija vremena, kupili čarapu jer bi nas privukla svojim ukrasima i stavili je na prozor. Kasnije tu veliku čarapu možemo koristiti za dekoraciju.“¹⁷

U Donjem Docu je postojala izreka: „Sveti Nikola kusa, a Barbara buca.“¹⁸

U Žrnovnici pokraj Splita, kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, priprema za spomendan je gotovo identična:

„Navečer bi dica očistila čizme i stavila ih na prozore da im sveti Nikola nešto donese. Često bi plašili dicu da neće dobiti ništa ili da će dobiti šibu ako su bili zločesti. Ujutro, kad se probude, odmah gledaju što su dobili.“¹⁹

U Postirama na otoku Braču, sveti Nikola dolazi na magarcu.

„U nas je sveti Nikola uvik dolazi na tovaru pa bi mu ispred

¹⁵ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonografiju* Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 410.

¹⁶ Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019, str. 2.

¹⁷ Kazivačica je Lidija Ribarović, rođena Devivi. Rođena je 1986. u Splitu gdje i danas živi. Majka je jednog djeteta.

¹⁸ Kazivačica je spomenuta Vera Medić.

¹⁹ Kazivačica je Nada Kuko. Majka je dvoje djece. Živi u Žrnovnici.

kuće ostavili zdjelicu s vodom.²⁰

Sveti Nikola je zaštitnik Komiže na Visu. Svake godine blagdan svetog Nikole obilježava se paljenjem broda:

„Jedne smo godine bile na duhovnoj obnovi na Visu i vidjele paljenje broda u Komiži. Dan prije blagdana svetog Nikole, brod se doveze ispred crkve i sutradan se zapali. Ova tradicija se ne prekida ni za vrijeme kišnih dana. Pepeo izgorenog broda koristi se za blagoslov novoizgrađenih brodova. Nakon obreda paljenja procesijom se obilježi Dan grada.“²¹

Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

U otajstvu Božića, Blažena Djevica Marija, uz malog Isusa ima glavnu ulogu. Mnogi kršćani ne znaju pravi smisao ovog blagdana. Ime blagdana „Bezgrješno začće Djevice Marije“ znači da na nju nije prešao istočni grijeh. Odabравši je da bude majka Isusu, Bog ju je sačuvao od tog praroditeljskog grijeha već u krilu njezine majke Ane.

Znamo da nauk o Marijinu Bezgrešnu Začću nije izričito sadržan u Svetome pismu, no po mišljenju većine teologa, on je implicitno prisutan u sljedećim svetopisamskim tekstovima: Post 3,15; Lk 1,28; Lk 1,42. Marijansko tumačenje prvoga teksta (Post 3,15), posebno na temelju Vulgate, sastoji se u tome da Marija nije smjela biti u dodiru s grijehom ni u jednome času svoga života, inače bi tada bila pod utjecajem đavolske moći, te onda njezina pobjeda nad đavlom ne bi bila potpuna²².

Budući da je dogma o Marijinom bezgrješnom začću proglašena tek u 19. st., postavlja se pitanje može li se i kako utvrditi da je Crkva tu istinu vjere držala od svog početka? Na to pitanje odgovara nam papa Pio IX. sljedećim riječima:

„Slavni dokumenti iz časne prošlosti, kako istočne tako i zapadne Crkve, vrlo odlučno svjedoče da je taj nauk o bezgrešnom začću Blažene Djevice, koji je svakim danom sve

²⁰ Kazivač je Nikola Kušćević, rođen 1991. godine. Živi u Postirama na Braču. Po zanimanju je kineziterapeut.

²¹ Kazivačica je spomenuta sestra Mirjam Peričić

²² Dabić, Goran; *Od Marijine osobne svetosti do njezine izvorne svetosti*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2005., str. 127.

*sjajnije razjašnjava, utvrđivan i potvrđivan od najvišeg autoriteta, naučavanja, znanja i mudrost Crkve, i koji je širen među sve ljude i narode katoličkog svijeta na čudesan način – uvijek postojao u Crkvi kao nauk koji je bio primljen od naših predaka, i bio označen znakom objavljenog nauka. Jer Crkva Kristova, koja je brižljiva čuvarica i braniteljica dogmi koje su joj predane, nikad ništa ne mijenja, nikad ne umanjuje, nikad im ništa ne dodaje; nego sa svom marljivošću brine vjerno i razborito o drevnim spisima; ako oni uistinu jesu drevnog porijekla i ako ih je prenijela vjera otaca, nastoji ih istražiti i prenijeti na taj način da drevne dogme nebeskog nauka postanu očite i jasne, ali zadrže svoje punu, cjelovitu i vlastitu narav, i rastu samo unutar vlastite vrsnosti – tj., u okviru iste dogme, istog smisla i istog značenja”.*²³

Prema katoličkom vjerovanju, Marijino bezgrješno začeće je vrhunski dokaz Božje milosti i otkupljenja te pogled na Nju vjernicima pruža veliku utjehu i nadu.

U Poljicima je običaj reći da je svako dijete koje se rodi na blagdan Male Gospe začeto na blagdan Bezgrješnog začeća.

Sveta Lucija

Sveta Lucija od Sirakuze, poznatija kao Sveta Lucija, zbog svoje je vjere podnijela mučeništvo. Progonitelji kršćana oko 304. godine mačem su joj odrubili glavu nakon dužeg mučenja. Kroz svu kršćansku povijest štuje se među kršćanima kao mnogostruka zaštitnica. Zaštitnica je slijepih, očiju i vida (tjelesno i duhovno). O njezinoj mučeničkoj smrti postoji više legendi. Prema jednoj legendi, njezin zaručnik, ljutit što je Lucija podijelila imanje siromašnima, prijavio ju je rimskom načelniku da je kršćanka. Vojnici su je pokušali spaliti, ali je vatra nije ni dodirnula. Umrula je tek kad joj je jedan vojnik bodežom probio vrat. Druga legenda, veže se uz njezine oči. Prema predaji, jedan je prosac bio toliko očaran njezinim očima da je stalno nasrtao na nju. U strahu da ga njezine oči ne navedu na zlo, Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mu ih na pladnju. Očaran njenom hrabrošću i žrtvom taj je mladić postao kršćanin. Prema predaji njezine se oči čuvaju u crkvi Sv. Ivana u Napulju.²⁴

²³ <https://cbs-split.hr/bezgresno-zacece-blazene-djevice-marije/> (Centralno bogoslovno sjemenište Split, pristupljeno 21.02.2022.)

²⁴ Alujević, Maja (2006.) *O blagdanu svete Lucije*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 2006. str. 110.

„Svetoj Luci je posvećena kriptna splitske katedrale. Tamo postoji izvor čudotvorne vode pokraj kojeg mnogi vjernici ostavljaju svoje darove kao znak zahvale. Svake godine 13. 12. se otvara kriptna i ljudi se dolaze pomoliti.“ „Svetoj Luciji se molimo govoreći: O slavna i sveta Lucijo, moli za mene, u tvoju ljubav i zagovor nitko se ne razočara.“²⁵

Spomendanom svete Lucije, 13. prosinca, započinje niz božićnih običaja: sadnja pšenice, gatanja, proricanja... Taj blagdan, uz blagdan svetog Nikole jedan je od djeci najdražih i ujedno najljepši uvod u božićne blagdane.

Božićno žito propagirali su Ilirci u vrijeme ilirskog preporoda kao nacionalni simbol i to u obliku zelenila vezanog trakom, najčešće trobojnicom, ponekad sa svijećom ili jabukom u sredini. Danas se postavlja u kut sobe ili na stol, a često se premjesti ispod božićnog drvca kad se okiti. U novije vrijeme ljudi pšenicu ponekad ostavljaju na grobovima. Etnolog Vitomir Belaj utvrdio je mnogo uzoraka tog drevnog običaja diljem Hrvatske i kod Hrvata u Austriji i Mađarskoj te ga povezuje s praznikom Nove godine koja je počinjala na Božić te *kultnim klijanjem*.²⁶

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi raširen je običaj da se prati i svakoga dana do Božića zapisuje kakvo je vrijeme:

„Običaj je da se prati i zapisuje vrijeme kroz dvanaest dana, koji zapravo simboliziraju dvanaest mjeseci u godini, od Lucije do Božića, a pučka predaja kaže da će sljedeće godine biti u pojedinom mjesecu takvo vrijeme kakvo je u odgovarajući dan od Lucije do Božića. Na njen dan također se sije pšenica koja je zapravo kod nas kršćana simbol života i stavlja se oko oltara, u kuće, samostane...Jednako tako i mi na taj dan sijemo pšenicu.“²⁷

U Splitu se Svetoj Luciji posebno raduju djeca:

„Mi djeca smo se uvijek radovali jer bismo našli suve smokve ili bombon ispod kušina.“²⁸

„Sveta Lucija djeci donosi darove ispod jastuka. Kad se djeca probude, odmah pogledaju što su dobili i poslije pokazuju

²⁵ Kazivačica je Emilijana Radić, rođena 1970. kao Emilijana Medić. Majka je dvoje djece i od nedavno živi u Podstrani pokraj Splita.

²⁶ Prema: Rihtman-Auguštin, *Dunja. Knjiga o Božiću*, Zagreb : Golden marketing, 1995., str. 25-31.

²⁷ Kazivačica spomenuta sestra Mirjam Peričić.

²⁸ Kazivačica je spomenuta Nada Kuko.

*ukućanima i ostaloj djeci. Smatra se da je sveta Luca bila siromašna pa su tako i darovi za Svetu Lucu najčešće skromniji nego darovi za Svetog Nikolu.*²⁹

U Blatu na Cetini djeca su za svetu Lucu po šumi skupljala drva a majke bi ih simbolično nagradile:

*„U nas, u Blatu na Cetini za Svetu Lucu dica su odila kupit šumu, a mater bi pekla ušćipke na suvoj drači jer tako upiju manje ulja. Narasli bi ka krafne. Dici se davalo voća, suve smokve, orije, bajame... Lucu smo zvali Luca Šumarica zato što smo išli u šumu kupit šumu.*³⁰

Pomalo je zaboravljena tradicija ljubavnih divinacija ili predviđanja budućih supružnika na spomendan sv. Lucije. Poznat je običaj da na dan sv. Lucije djevojke uzmu dvanaest papirića i na svaki napišu po jedno ime te presaviju papiriće. Svakoga dana po jedan papirić bace u vatru, a posljednji, dvanaesti papirić otvore nakon dvanaest dana, na Božić i pročitaju ime, kako su vjerovale, budućeg supružnika.

Žensko ime Lucija, motivirano mučenicom svetom Lucijom, sačuvalo je svoju popularnost sve do danas. Ime Lucija potječe od latinske riječi „lux“ što znači svjetlost, sjaj, jasnoća. Od imena Lucija nastala su hrvatska imena Svjetlana i Jasna³¹. Ime u današnje doba ima više inačica: Luca, Luce, Luči, Cija, Lučana, Lucijana, Lucija, Lusi, Lucijeta itd.

Sveti Toma

Sveti Toma bio je jedan od dvanaest Isusovih apostola, poznat najviše kao „Nevjerni Toma“ jer nije povjerovao u Isusovo uskrsnuće. Nakon što je vidio Isusa, uzviknuo je: „*Gospodin Bog moj i Bog moj*“.

Najpoznatije Tomino javljanje u Novom zavjetu je ono kad sumnja u Isusovo uskrsnuće i zahtijeva da dodirne Isusove rane, ali pojavljuje se i Ivanovom evanđelju kad je Lazar umro te na Posljednjoj večeri.

Premda je Papa spomendan sv. Tome premjestio na 3. srpnja u hrvatskoj tradiciji spomendan se obilježava 21. prosinca.

²⁹ Kazivačica je Ana Bilonić, rođena 1960. godine kao Ana Medić. Živi i radi u Splitu.

³⁰ Kazivačica je spomenuta Vera Medić.

³¹ Dragić Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*, Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017. str. 244.

Smatralo da do tog dana svi godišnji poslovi trebaju biti dovršeni i da se tog dana ne treba nigdje ići van kuće. Poznate su izreke: *Sveti Toma, stoj doma.*, *Sveti Toma, dotraj mi sve doma*, *Sveti Toma, ubij prasca doma*. „*Stara je izreka: Sveti Toma, ubij prasca doma i na taj dan skoro svi u selu bi klali svinje.*“³²

Uz taj dan vezuje se i proricanje o budućem mladoženji. Djevojke na taj dan poste da im se suđenik javi u snu, a uvečer se mažu mašću odojka zaklanoga tog dana i pod plodnom voćkom mole molitvicu sv. Tomi sumnjivcu.³³

Badnji dan

Badnjak je dan prije Božića, rođenja Isusa Krista. To je zadnji dan priprema kako bi se što svečanije dočekaao Božić. Naziv blagdana potječe od riječi *bdjeti* što znači *biti budan*, *čekati*. U tihoj i svetoj noći se bdiije i iščekuje dolazak Spasitelja. Od ranog jutra u svakoj kući započinju velike pripreme i pospremanje doma za doček Božića. Iako se blagdan Božića neumjereno *iskomercijalizirao* i običaji su se u današnjem modernom svijetu uglavnom sveli na kićenje doma i bogat stol, divno je vidjeti obitelj koja još uvijek razumije istinski smisao Badnjaka i pripreme obavlja u radosnoj toplini svog srca čuvajući starinske običaje.

Badnji dan je u folklornom smislu najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, a u središtu pozornosti su badnjaci. U hrvatskoj su tradicijskoj kulturi dvije vrste badnjaka. Prvu vrstu predstavljaju lisnate grane cera ili ljeskove grane do dva metra duljine sa što više resa. Ti badnjaci stavljeni su nad vrata, pod strehu ili na krov kuće i imaju estetski karakter. Drugu vrstu čine tri komada drveta, od kojih je najdulje dužine metar do dva i debljine trideset do pedeset centimetara, koji su se nekoć ritualno uvečer unosili u domove i palili na ognjištima.³⁴ Obred unošenja pratili su: tradicionalni katolički pozdrav; čestitanja; posipanja žitom (pokatkad i slamom); polijevanje vinom; molitve, posebice, preporuke. U nekim krajevima održavali su se ophodi vezani uz badnjake:

³² Kazivačica je spomenuta Vera Medić

³³ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414.

³⁴ Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91. str. 67

U kršćanskoj tradicijskoj kulturi badnjaci su antropomorfirani i uz njih se vezuje kult pokojnika. Vatra od badnjaka je mistificirana te se proricalo po jačini vatre badnjaka na ognjištu kao i badnjih krjesova. Vjerovalo se da ta vatra daje snagu nadolazećoj godini. Ostatcima badnjaka narod je pripisivao apotropejske značajke, a posipanje žitom je panspermijskoga karaktera.³⁵

Uz drvo badnjak u Hrvata važan je rekvizit slama:

Božićnoj slami narod uz panspermijske značajke pripisuje i apotropejske značajke. Apotropejski obredi imaju za cilj: odbijanje demonskih sila od ljudi, domova, stoke, štala; doprinos zdravlju i ljepoti; povećanje rodnosti polja, livada, njiva, vrtova, liječenje od bolesti. Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske značajke, a neki su kristijanizirani.³⁶

Posipanje slame po podu karakteristično je i za sela Poljičke republike te mjesta cetinskog kraja:

„Ujutro na Badnjak bi se rano digli. Nas dicu nije trebalo puno zvat i molit jer smo znali da se taj dan mora pomagat po kući i pripremat se za Božić. Običaj se ispovidit i pričestit u crkvi i dočekat ovi veliki dan kako triba. Na Badnji dan se posti. Mlade cure misu tisto za ušćipke. Na ovaj dan mora bit svega u kući i mora bit sve spremno za sutradan. I dica imaju posla, triba bor i cilu kuću nakitit. Prije bi se donosila slama u kuću i prostrla po podu da se zna da je doša taj dan. Slama bi stala do Mladinaca ujutro. Posli večere se išlo od komšije do komšije i govorilo: „Na dobro vam došla badnja večer“. Kad dođe večer ide se na ponoćku, a dica bi zaspala igrajuć se po toj slami. Nije bilo baterije, nego bi uzeli rastovinu pa je osušili i onda zapalili da gori i osvitli. Uvik bi stariji čovik predvodija molitvu. Ljudi jedan drugome stiskaju ruke i čestitaju rođenje Gospodinovo. Kad pop počme misu: „U sve vrime godišta“, propiva sva crkva, i staro i

³⁵ Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91. str. 67

³⁶ Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, *Croatica et Slavica* ladertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 166.

*mlado. U Blatu na Cetini se ložija badnjak i na Staru godinu i to bi se zvalo Mali Božić, a u Donjem Docu samo na Badnjak..*³⁷

Naziv panspermijski nastao je od grčkih riječi: pan = sve, svako, sperma = sjeme. Taj naziv može se kroatizirati u naziv plodonosni, obiljenosni itd.³⁸

Panspermijski običaji isprepleću se u raznim radnjama na Badnjak. U selu Čačvina u cetinskom kraju pepeo od Badnjaka bi se čuvao sve do proljeća kako bi se s njim posipala vinova loza, a u Blatu na Cetini bi se *bacao na pšenicu da bolje rodi*:

*„Navečer na Badnjak glava kuće u kuću unosi tri badnjaka. Na desni se uriže križ. Poškropi se blagosovljenom vodon i moli se virovanje. Nakon badnjaka, žena unese već pripremljenu slamu i prostre je po podu. U slamu se baci suvih smokava, voća ili bombona pa se dica valjaju po slami otimajući se za to. U posudi u kojoj je šenica zabode se svića koja se na kraju večere gasi komadon kruva natopljenim u vino. Dok se gasi, govori se: „Rodi žito, rodi vino“ i onda se pazi na koju će se rič ugasi svića. Žene bi tile da se svića ugasi na rič „žito“, da u polju rodi žito, a muški navijaju da se ugasi na rič „vino“. Pepeo od badnjaka uglavnom se skuplja i čuva do prolića kad se s njim posipaju voćke i loza.“*³⁹

Marko Dragić u svom radu *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata* iznosi: *Hrvati su u prošlosti najčešće palili po jednu svijeću. Svijeće su paljene za vrijeme badnje večere te za vrijeme ručka na Božić i Novu Godinu, a ponegdje i na Staru godinu i Sveta tri kralja. Rijetko su paljene dvije svijeće, od kojih je jedna bila za pokojne, a druga za žive.*⁴⁰

Badnje jutro oduvijek je velik dan za djecu. Njihova sreća je prvi navjestitelj Isusovog rođenja.

³⁷ Kazivačica je Vera Medić, rođena Duvnjak 1933. godine u Blatu na Cetini. Nakon udaje živi u Docu Donjem. Majka je četvero djece.

³⁸ Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina 3 (3) Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, Zadar 2015. str. 149.

³⁹ Kazivač je moj otac, Zdravko Bilonić, rođen je 1960. u Čačvini. Nakon osamnaeste godine seli se u Split gdje je živio do smrti. Otac je jednog djeteta.

⁴⁰ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu 45 (4), Split, 2010., str. 470.

„Tog jutra bi otac otišao u šumu po bor. Mi djeca smo se radovali kićenju bora. Bor bi se kitio s bombonima u zlatnom papiru ili nekim zvjezdicama koje smo rezali od papira. Uvečer, prije Zdravo Marije u dimnu kužinu otac ili brat bi unosili badnjak koji bi se stavio na vatru. To bi ponavljali tri puta uz molitvu. Tog dana se nije puno jelo. Mater bi napravila soparnik i fritule. Poslije bi se išlo u crkvu na ponoćku.“⁴¹

Da je Badnjak u tradicijskom kontekstu najbogatiji dan u godini, pokazuju i brojni običaji u europskim zemljama.⁴²

ZAKLJUČAK

U ovom radu „dotaknula“ sam se najznačajnijih spomendana i blagdana u razdoblju adventa. Advent u Splitu i splitskoj okolici obiluje mnoštvom običaja, predaja, pjesama, kulnarskih recepata itd. Dobar dio te nematerijalne kulturne baštine nam je poznat ili je već negdje zapisan. Ali, bez obzira na moguće ponavljanje, bitno je bilježenje svih podataka, iskaza kazivača pa čak i sitnica jer ponekad se, u naoko nevažnim pojedinostima, krije ključ i sastav našeg kulturnog identiteta kakvog danas poznajemo i živimo.

Samo vraćajući se u daleku prošlost i tragajući za vlastitim običajima, možemo razumjeti zašto su običaji posebni, ali i

⁴¹ Kazivačica je spomenuta Nada Kuko.

⁴² „U Poljskoj je poznat običaj „dijeljenja“. Na svakom tanjuru se na Badnjak nalazi po jedno pecivo tankog tijesta, napravljeno od pšeničnog brašna i vode. Članovi obitelji međusobno prije jela razmjenjuju komadiće svojih peciva u znak mira i dijeljenja dobrih želja.“

Kazivačica je Edyta Dutkiewicz, rođena 1986. godine. Živi u Poljskoj, u Slupsku. Majka je dvoje djece.

„Na sjeveru Španjolske običaj je da se u predbožićno vrijeme panjevi drveća pretvaraju u vesele likove s crvenim kapama koji se nazivaju Tió de Nadal. Djeca do Badnjaka figurice hrane bundevama, jabukama i kruhom te ih pokrivaju dekicom prije spavanja kako se Tió de Nadal ne bi prehladio. Na Badnjak slijedi ritualno pjevanje i veselje te traženje poklončića ispod dekice.“

„Na sjeveru Španjolske običaj je da se u predbožićno vrijeme panjevi drveća pretvaraju u vesele likove s crvenim kapama koji se nazivaju Tió de Nadal. Djeca do Badnjaka figurice hrane bundevama, jabukama i kruhom te ih pokrivaju dekicom prije spavanja kako se Tió de Nadal ne bi prehladio. Na Badnjak slijedi ritualno pjevanje i veselje te traženje poklončića ispod dekice.“

Kazivačica je Sonja Pavličević, rođena 1981. godine. Korijeni joj potječu iz Hrvatske, Srbije i Slovenije, a živi u Španjolskoj, u Barceloni.

spoznati da su, na neki način, univerzalni unutar zapadnoeuropske civilizacije. Gotovo svi elementi, pa čak i oni predkršćanskog svijeta, danas su u upotrebi ili su barem isprepleteni s katoličkim svjetonazorom te danas čine sastavni dio naše kulture.

Kada govorimo o adventu i pripremi za Božić u našem vremenu, ne možemo zaobići potrošački aspekt koji je općeprisutan u „današnjem“ Božiću. Upravo zato, korisno je i neophodno, uvijek iznova „ulaziti u trag“ našim običajima i vraćati se izvornim vrijednostima. Starinski običaji nisu nas upućivali na trošenje, konzumerizam, pomodne ukrase i izvanjsko blještavilo. Konzumerizam bez spoznaje o kulturnom identitetu je isprazan i beskorisan. Ako pročitamo način na koji su se slavili spomendani i blagdani za vrijeme adventa, vidjet ćemo da nas uvijek upućuju jedni na druge. U gotovo svim običajima je opisana poveznica svih članova obitelji. Svaki član obitelji imao je svoj zadatak, a radost je bila u zajedništvu. Radost u današnjem slavlju je nepotpuna, gotovo nemoguća ako ne razumijemo početak i razlog svega, tko smo i zašto nešto radimo. Spoznaja o kulturnom identitetu je od izrazite važnosti za svakog pojedinca, a do nje ne možemo doći bez saznanja o našim precima.

LITERATURA

1. Alujević, Maja, *O blagdanu svete Lucije*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 2006.
2. Braica, Silvio, *Božićni običaji. Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004.
3. Dabić, Goran, *Od Marijine osobne svetosti do njezine izvorne svetosti*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2005.
4. Dragić Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*, Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017.
5. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 43 (3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 414-440.
6. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 141-163.
7. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1). Etnografski muzej, Split, 2015. str. 5-42.
8. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split, 2014., str. 103-123.
9. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010. str. 467-488.
10. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
11. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
12. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 149-179.

13. Dragić, Marko, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008, str. 21-43.
14. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
15. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
16. Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
17. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonografiju* Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str 410.
18. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
19. Vojnović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019, 1-23.

ADVENT IN THE TRADICIONAL CULTURE OF SPLIT AND SURROUNDINGS

(Summary)

Advent is the time of the spiritual and physical preparation for Christmas. It consists of four weeks that symbolize the four millennia until the coming of Jesus. The first Sunday of Advent is the Sunday closest to the feast of St. Andrew (November, 30th).

The most important holidays in Advent are: the holiday of St. Barbara, St. Nicholas, Immaculate Conception of Blessed Virgin Mary, St. Lucia, St. Thomas and, in the folklore sense, the richest holiday - Christmas eve.

St. Barbara is considered the protector of sudden death, thunder, fire and fever, and is the protector of: miners and all workers who perform life-threatening work, gunners and soldiers. St. Nicholas is one of the children's favorite days of the year. In addition to being the protector of many cities around the world, he is also considered the protector of children, sailors, girls, the poor, students, travelers, prisoners, merchants, fishermen and traders. On the Feast of the Immaculate Conception, we remember the importance of Jesus' mother, the Blessed Virgin Mary, saved from original sin. St. Lucy's Memorial, is also a joyous day for children. Saint Lucia is the protector of the blind, eyes and sight. St. Thomas, one of Jesus' apostles is celebrated on December 21th. The day before Christmas is Christmas Eve, a day of hope, anticipation and warmth because Jesus is coming soon.

Different beliefs and customs are associated with the Advent holidays. Split and its surroundings are rich in customs, either in their original or modernized form. Different places have their own Advent customs that are similar in many ways, but all of them are characterized by joy and hope for the coming of the Savior.

Keywords: advent, preparation, prayer, memorials, surroundings of Split